

HALK KÜTÜPHANESİ KANUNU GEREKLİ Mİ ?

Doç. Dr. Meral ALPAY

Kütüphane türleri, tüm toplum kurumları gibi tarih süreci içinde ait oldukları devrin ve toplumun dünya görüşüne, siyasal yönetimine, iktisadî gücüne ve yapısına bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Siyasî ve iktisadî güçler kütüphanelere biçim vermiş, ortaya çıkan her kütüphane de toplumuna yeni bilgileri sunarak toplum düzeninin geliştirilmesine hizmet etmiştir. Kütüphane ile toplum arasındaki bu karşılıklı etkilenme, yazının icadından buyana vardır ve toplumların yazı ile yönetildikleri her dönemde de var olacaktır. Kütüphanenin bilgileri depolama ve sunma görevi hiç bir zaman değişmemiştir, ama bu görevi gerçekleştirme yol ve yöntemleri toplumun geçirdiği siyasal gelişme ve değişmelere bağlı olarak değişmiş ve değişecektir.

Halk kütüphanesi tarihsel gelişme içinde batı dünyasının en son ortaya çıkardığı kütüphane türüdür. İlk önce İngiltere'de 1850'lerde, sanayi devrimi sırasında Manchester'de fabrikalara köylerden gelen işçileri, yeni yaşam ortamlarına uyarlama, işlerinde daha verimli kılma amacı ile kurulmuştur. Bugünkü İngiliz halk kütüphanelerine oranla amaçları daha değişik, kendileri daha küçük kuruluşlardır. Sanayi devriminin yaygınlaştırdığı «halkçılık» kavramının doğurduğu halk kütüphanesi, halkçılık hareketini yaygınlaştıran bir kurum olmuştur.

Günümüzde halk kütüphaneleri, örgüt ve yönetim bakımından ait oldukları toplumun siyasal düzenlerine, amaç ve hizmet bakımından da o toplumların iktisadî düzenlerine bağlı olarak bazı ayrılıklar gösterir. Ancak yeryüzündeki bütün halk kütüphanelerinin ortak yanı, halka açık ve kolay ulaşılır olması, halkı eğitmek istemesi, hangi toplumsal sınıftan veya yaştan olursa olsun halk üzerinde bir baskı yapmadan hizmet etmek istemesidir.

Halk kütüphanesini daha önemli yapan bir özellik de içinde veya yanında çocuk kütüphanelerini bulundurmasıdır. Çocuk kütüphanesi olmayan bir halk kütüphanesi eksik, halk kütüphanesinden (yetişkinler bölümünden) yoksun çocuk kütüphanesi de tam değildir.

Kim kurar halk kütüphanesini?. Batı dünyasında, daha doğrusu kapitalist ülkelerde genellikle belediyeler kurar, ama devletten destekleyici yardım ve denetim görür. Komünist ülkelerde de doğrudan doğruya

devlet. Her iki durumda da ülkenin neresinde, hangi koşullarla, hangi büyüklükteki kütüphanenin kurulacağını ve bunların nasıl yönetileceğini ve örgütleneceğini kanun belirler.

Bu genel çizgilerden sonra halk kütüphanesini tanımlamak istersek, yapacağımız tanımın her ülke için geçerli olmasını bekleyemeyiz. Ancak halk kütüphaneleri bulunan her ülkede, bu örgütün amaç saptaması ve yönetiminin mutlaka kanunla düzenlenmesi gereklidir diyebiliriz.

Halk kütüphanelerinin topluma bağlı amaç farklılığını ve benzerliğini göstermek üzere, biri batı diğeri doğu blokundan seçilen iki ülke kanunu arasında kısa bir karşılaştırma yapmak yerinde olacaktır.

Birinci örnek ⁽¹⁾ Danimarka halk kütüphaneleri kanunudur. Eski bir geleneği olan Danimarka Halk Kütüphaneleri Kanunu, 1964 yılında bazı değişmelerle yeniden kabul edilmiştir. Bu değişmelerin en önemlisi, halk kütüphanesi hizmetinin, devletin zorunlu görevleri arasına girmiş olmasıdır. Bu kanunun 1. maddesinde halk kütüphanesinin amacı şöyle belirlenmiştir : «Bu kütüphanelerin amacı eğitimi, öğretimi ve kültürel hareketleri kitap ve ona benzer diğer gerekli araçları hazır bulundurarak karşılıksızca desteklemektir.» Amacı böylece saptadıktan sonra kanunun 2. maddesi, hizmet alanını şöyle göstermiştir : «Halk kütüphaneleri Danimarka'da oturan herkesin yararlanmasına açıktır. (Özel durumlarda devletin kütüphane müdürü, görev sınırlaması yapabilir.)» 3. madde ise nerelerde halk kütüphanesi kurulacağını kesin olarak belirtmiştir : «Her komün (en küçük yönetim birimi) ya tek başına ya da öteki komünlerle birlikte, içinde hem çocuklar, hem de yetişkinler bölümü olan bir halk kütüphanesi kurmak zorundadır.»

Eğitim, öğretim ve kültürel hareketleri desteklemesi ve Danimarka'da oturan herkese hizmet etmeyi amaçlaması, kanunun en belirgin özelliğidir. Bir ülkede eğitim, öğretim ve kültürel hareketler, o ülkenin sahip olduğu siyasî ve iktisadî yapısı tarafından plânlanır, plânlamasa bile kendiliğinden oluşturulur, biçimlenir.

İkinci örnek ⁽²⁾ ise Çekoslovakya'da 1959'da kabul edilen «Kütüphaneler için Ortak Düzen Kanunu»ndan alınmıştır. Bu ülkenin siyasî ve iktisadî yapısı gereği, ülkede bulunan bütün kütüphanelerin çalışmaları ve biçimi ortak tek bir kanunla belirlenmiştir. Hepsinin ortak amacı kanunun 1. maddesinde şöyle açıklanmıştır : «Sosyalist eğitimin önemli ve etkili kitle faktörü olan kütüphanelerin ödevi, çalışanlara bilimsel dünyaya görüşü aşılayarak onların kafaca çok yönlü gelişmelerine yardım etmek, onların siyasal, kültürel ve meslekî seviyelerinin yükseltilmesinde

yardımcı olmak, özellikle bilimin ve tekniğin gelişmesini ve yayılmasını sağlamak, aynı zamanda siyasal ve ekonomik sorunların çözümünü desteklemek ve halkın yaratıcı gücünü geliştirerek yardımcı olmaktadır.»

Bu genel amacın gerçekleştirilmesi için bütün kütüphanelerin ortak bir kütüphaneler ağı içinde nasıl çalışacaklarını ayrı bölümlerde saptayan bu kanun, halk kütüphanelerini 6. paragrafta şöyle göstermiştir : «1 — Halk kütüphaneleri (belediye, ilçe ve il örgütlerindeki dahil) ortak kütüphaneler ağının temelini oluşturur. Özellikle ilçe ve il halk kütüphaneleri metodik ve bibliyografik bilgi iletim işi; ortak kütüphane ağının bütün kütüphaneleri için kütüphanelerarası ödünç verme söz konusu olduğunda, gerekirse merkez olma durumundadır.»

Bir önceki Danimarka örneğinde görüldüğü gibi burada da amaç eğitim, öğretim ve kültürel faaliyetleri destekleyerek mevcut siyasî ve iktisadî düzenin yaşamasına hizmet etmektir. Burada görülen fark, halk kütüphanelerinin, örgüt bakımından diğer kütüphanelerle birlikte aynı ağ içine sokulmuş olmasıdır.

Ancak seçilen bu iki ülkenin de eğitim sorunları arasında okuryazar olmayan nüfusun eğitilmesi sorunu yoktur. Finlandiya (1961), Macaristan (1956), Büyük Britanya'da 1964 da durum değişik değildir. Onun için bu ülkelerin kanunlarında amaç saptaması, bu soruna çözüm içermez. Herbiri kendi ülkesindeki kütüphane hizmetini, kendi şartlarına göre örgütlemeye çalışmakta, halkının kültür seviyesine göre, o seviyeyi yükseltici amaçlara yönelmektedir.

Türkiye'de Durum

Türkiye'de bugün halk kütüphanesi kurma ve geliştirme görevi devletin elindedir. Belediyeler de yasal olarak kütüphane kurabilirler ama böyle bir girişim gelenek haline gelmemiştir. Gönüllü kuruluşların da kütüphane kurması engellenmemiştir. Bu durum, karma ekonominin kütüphanelere yansımaları ile açıklanabilir. Ancak Türkiye'de ne halk, ne üniversite, ne de resmî daire kütüphaneleri için bir kanun vardır. Kanunu olan tek kütüphane Ankara'daki Millî Kütüphane'dir. (1950).

Buna karşılık, diğer kütüphane türleri bir yana bırakılırsa, 329'u yetişkinler, 270'i çocuklar için kurulmuş 600 halk kütüphanesi vardır.⁽³⁾ Yanında yetişkinler bölümü olmadığı için yalnız çocuk kütüphanesi eksik bir halk kütüphanesidir ama yine de yuvarlak olarak 600 halk kütüphanesi var sayılabilir. Bu halk kütüphaneleri illerdeki merkez müdürlükleri kanalıyla Kütüphaneler Genel Müdürlüğüne, bu Genel Müdürlük de Kültür Müsteşarlığı kanalıyla T.C. Kültür Bakanlığına bağlıdır.

Halk Kütüphanelerinde 1537 personel çalışmaktadır. Bunların ancak 125'i üniversite mezunudur. Bunlar arasında kütüphanecilik eğitimi görmemiş üniversite mezunları vardır.

Resmî ağızlardan verilen bu sayılar, nüfusa oranlamak istenirse, 25 Ekim 1970 yılında yapılan nüfus sayımının ⁽⁴⁾ sonuçlarına bir göz atmak gerekir. Bu sayıma göre Türkiye'de:

6 yaşından büyük erkek ve kadın okuryazar	14 milyon
6 yaşından büyük erkek ve kadın okuryazar olmayan	12 milyon
0 - 6 yaş arasındaki nüfus	9 milyon

Tüm nüfusa hizmet etmesi gereken halk kütüphanelerinin Türkiye'de okuryazar olmayanlara hizmet etmeyi amaçlamadığı, bir an için kabul edilse bile yaklaşık olarak 20 milyon nüfusa 600 halk kütüphanesi, nicelik olarak son derece üzücü durumdur. Kaldı ki, okuryazar olmayanların kütüphane hizmetlerinden yararlanır duruma getirilmesi için bazı girişimlerde bulunmak, T.C. Kültür Bakanlığının gelişme plânı ve programlarında yer alması gereken önemli bir konudur. İçinde bulunduğumuz siyasî ve iktisadî düzenin yaşamasında bu 12 milyon insan gücünün, azımsanmıyacak ölçüde olduğu açıktır.

Türkiye'de 600 halk kütüphanesi olduğu halde, halk kütüphanesinin amacını ve nasıl örgütleneceğini belirleyen bir kanun yoksa, 1537 personeli — ki bu sayı gittikçe artacaktır — bu örgüt, hangi kanun uyarınca yönetilecektir?. Hangi kanun uyarınca geliştirilip denetlenecek?. Hangi kanun uyarınca, Türkiye halk kütüphanelerinin, ülke çapında yönetim ve uygulamasının iyi veya yetersiz olduğu gösterilebilecektir?. Bu soruları bugün için olumlu yönde cevaplandırmak olanaksızdır. Ancak, Cumhuriyet yönetiminin tek partili döneminde çıkarılan bir kanunla, devrine göre etkin ve önemli bir halk kütüphanesi hizmeti veren Halkevlerinin (1932-50), çok partili düzene geçerken kapatılması ve çok partili siyasal düzeni yürütecek yeni bir halk kütüphaneleri kanununun çıkartılmamış olması, halk kütüphanelerimizin gelişmesi için önemli bir engel olmuştur.

Kanunu olmasa bile, halkın tümüne hizmet verecek bir halk kütüphaneleri topluluğu ve örgütü olduğuna göre, Türkiye'de bir halk kütüphanesi anlayışı var demektir. Nicelik olarak bu örgüt halkın ancak bir kısmına hizmet verecek güçtedir. Henüz billûrlaşmış bir kanun halinde ortaya çıkmamış olsa bile, bu anlayışı hiç olmazsa yöneticilerin anladığı şekilde saptamak mümkündür. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'nün hazırladığı «Halk Kütüphaneleri Yönetmelik Taslağı» ⁽⁵⁾ (1969), bu saptamaya yarayacak bir belge niteliğindedir.

Gerçi o günden bu yana Kütüphaneler Genel Müdürlüğü, yapılan bir değişiklik ile T.C. Kültür Müsteşarlığına bağlanmıştır, ama adı geçen taslağın yerine, henüz bir yenisi çıkarılmamıştır.

Bu yönetmelik taslağında halk kütüphanesi şöyle tarif edilmiştir : «Halk kütüphanesi, modern kütüphanecilik kurallarına uygun olarak her yaşta, her seviyede halkın çeşitli konulardaki fikir ürünlerinden ücretsiz olarak serbestçe faydalanmasını sağlayan, bulunduğu il, ilçe, bucak ve köylerde bölgenin kültürel, sosyal ve ekonomik kalkınmasına yardım eden bir kültür kurumudur.»

«Amacı : Halk kütüphanesinin çeşitli çalışmalarının aslı ve birleşik amacı insanlık sevgisini, millî ahlâkı ve müsbet ilim anlayışını Anayasamızın prensiplerinin ışığı altında vermek, geliştirmek ve yaymaktır.» «Halk kütüphaneleri yaygın eğitim kurumlarıdır, aslı görevi, kitap okutma ve araştırma yeri oluşu yanında, binasının ve elemanlarının imkânı oranında konferans, konser, münazara, temsil, bale ve benzeri sanat, edebiyatla ilgili kültürel ve sosyal faaliyetler merkezi olmalıdır.» (Sayfa : 1).

Türkiye'de halk kütüphanesi tarifini ve amacını, yöneticilerin anladığı biçimde yansıtmaması bakımından önemli görüldüğü için buraya aktarılan bu taslaktaki tarif ve amaç, oldukça geniş tutulmak istenmiştir. Tanımda «modern kütüphanecilik kuralları», «çeşitli konulardaki fikir ürünleri» gibi yuvarlak ve gereksiz sözler dışında önemli fazlalıklar yoktur. Tanımda verilen «kültür kurumudur» yargısı, amaçta belirtilen «yaygın eğitim kurumlarıdır» yargısı ile daha da belirtilmek istenmiştir. Bu da Türkiye'de örgün eğitimin sorumluluğunu yüklenen Millî Eğitim Bakanlığı içinde, Kütüphaneler Genel Müdürlüğünün yerini saptamak gereğinden ortaya çıkmış olabilir. Yine de halk kütüphanesinin «yaygın eğitim kurumu» olarak ele alınması önemli bir adımdır. Aynı adım T.C. Kültür Bakanlığı içinde sürdürülecekse, okuryazarlık sorunu da bu bakanlığın adı geçen eğitim programına alınmalıdır. Amaçta belirtilen faaliyetler halk kütüphanesi binasının ve elemanlarının imkânı oranında değil, kütüphanenin imkânları bu faaliyetleri gerçekleştirecek şekilde geliştirilmelidir. Bu doğrultuda düzeltilmesini önerdiğimiz bu düşünce, kanaatimizce kütüphaneleri geliştirecek yönde tedbirler alma-yı çabuklaştıracaktır.

«Yaygın eğitim kurumu» yapılmak istenen halk kütüphanelerinin «aslı görevi», bu yönetmelik taslağınca, «kitap okutma ve araştırma yeri oluşu» diye saptanmıştır. Herhalde bu aslı görev üzerinde biraz daha düşünmek gerekmektedir. 1970 nüfus sayımı sonuçları hatırlanacak olursa, 12 milyon vatandaşın bu «aslı» görevden yararlanması beklenemez.

Resmî hiçbir gücü olmayan bu taslak gereğince yönetilmesi düşünülen bugünkü halk kütüphanelerinin müdürleri. 1969'dan bu yana meslekî çalışmalarını bu taslağa dayandırmak durumunda kalmışlardır. Devlet denetiminin nlsil yapıldığını, hangi yönetmelik veya kanuna dayandırıldığını kesin olarak bilmek imkânsızdır. Kütüphane müdürlerini yönetenlerin ve denetleyenlerin de denetimi kanun yoluyla imkân dahiline sokulmalıdır.

Bu sözler yalnızca halk kütüphaneleri için değil, Millî Kütüphane dışında kamu sektörünün tüm kütüphaneleri için geçerlidir. Halk kütüphanelerini vurgulamamızın nedeni, bu kütüphanelerin tüm nüfusa hizmet vermek durumunda olmalarındandır.

Buraya kadar verilen bilgiler ışığında, şayet yukarıda adı geçen yönetmelik taslağında da belirtildiği gibi «Anayasamızın prensipleri» uyarınca hareket edilmek isteniyorsa, kütüphanecilerden beklenen verimli hizmet için şu sorunların da çözümüne ivedilik kazandırılması gerekmektedir :

1 — Devletin kütüphanelere, kütüphanelerin devlete karşı görev ve sorumluluklarının belirtilmesi için bir kütüphaneler kanununun çıkartılması,

2— Ülkede bulunan her tür kütüphanenin ortak çalışma, yönetim ve denetiminin mutlaka sağlanması;

3 — Varolan kütüphanelerin nicelik ve nitelik bakımlardan geliştirilmesi için kütüphanelere, özellikle halk kütüphanelerine ayrılan bütçenin artırılması,

4 — Türkiye'de kütüphanecilik mesleğinin devlet personel kanunu ile uyuşan ve çelişen yanlarının saptanması.

İçinde bulunduğumuz kütüphanecilik ve kütüphaneler karmaşasının çözümü, birbirine çok bağlı olduğu açıkça görülen bu geniş kapsamlı sorunların çözümüne bağlıdır.

FAYDALANILAN KAYNAKLAR :

- (1) Büchereigesetze I. Daenemark 1964. Mit Kommentaren von Erik Allerslev Jensen. DBV Büchereidienst, 1966, Beiheft 18, s. 19.
- (2) Aynı yer s. 5.
- (3) 10. Kütüphane Haftası (25-31 Mart 1974) açılış töreni konuşmaları. T.K.D. Bülteni 1974, XXIII. C., s. 9-13.
- (4) Genel nüfus sayısı. 25 Ekim 1975. Örnekleme sonuçları. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü. Ankara, 1972.
- (5) Halk Kütüphaneleri yönetmelik taslağı. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü. 1969.